

Л. П. Ільчук (Вознюк),
викладач

(Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна
академія ім.Тараса Шевченка)

linapetrivna@ukr.net

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ДО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАСОБАМИ ДЗВОНАРСТВА

Анотація

У статті запропоновано як інновацію в змісті підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва привернення їх уваги до українського дзвонарства. Розкрито інноваційні підходи в підготовці студентів до використання його виховного потенціалу в роботі з підлітками. Подано результати констатувального експерименту, що проводився серед студентів і викладачів музично-педагогічних факультетів. Наведено приклади творчих завдань для майбутніх педагогів-музикантів як одного із засобів покращення якості їхньої професійної підготовки.

Ключові слова: інновації, учителі музичного мистецтва, учні, дзвонарство, творчі завдання.

Summary

The article researches the significance of innovation through the content of future music teachers' training and drawing their attention to Ukrainian bell-ringing art. Innovative approaches to students' training to use its educational potential in the course of teaching teenagers are revealed. The results of constative experiment which was conducted among the students and teachers of musical and pedagogical faculties are given. Samples of creative tasks for future music teachers as a means of improving the quality of their training are offered.

Key words: innovation, music teachers, students, bell-ringing art, creative tasks.

Постановка проблеми. Сучасні проблеми у вихованні школярів потребують удосконалення навчально-виховного процесу в усіх ланках освіти, а постійне підвищення її якості передбачає використання системи засобів всебічного і гармонійного розвитку особистості. Серед них поважне місце займає дзвонарська культура, і саме у застосуванні її складових важлива роль відводиться вчителю музичного мистецтва.

Аналіз досліджень і публікацій. Нинішня увага науковців до вивчення дзвонарської культури України активізувала студії історії запровадження дзвонів на її теренах, світського й церковного їхнього використання, відображення цього в народній культурі, малярстві, прозових і поетичних творах письменників, музичних композиціях. Розв'язання деяких аспектів цього питання започатковано в працях С. Боньковської, О. Бузової, Б. Кіндратюка, Л. Московчук, Й. Пеленського, С. Семко, М. Чепіги та ін.

Корисним для вирішення багатьох суперечностей є обґрунтування О. Бузовою поліхудожнього потенціалу вивчення дзвонарського мистецтва України в контексті системи підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва [1]. Однак, у цих студіях не розглядаються всі складові дзвонарської культури (її як систему обґрунтовано тільки 2012 року) [4] і більше уваги приділяється змістовому компоненту навчального процесу й менше іншим складовим організації виховання в його широкому розуміння. Проблема постає у відсутності розроблених педагогічних засад їх упровадження в хід підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. Тому, метою нашої статті є висвітлення досвіду відносно вдосконалення навчального процесу в руслі зазначеного новітнього підходу й результатів сучасних кампанологічних студій.

В умовах розвитку сучасної вищої школи все більш вагомим значення набувають інноваційні підходи до підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва. Це викликає необхідність розбудови нинішньої системи освіти, яка б відповідала соціальним і духовним потребам нашого суспільства. Так, у Національній доктрині розвитку освіти України йдеться про реалізацію пріоритетних напрямків державної політики щодо розвою освіти, серед яких, зокрема, – постійне підвищення її якості, оновлення змісту й форм організації навчально-виховного процесу [3, с. 689]. У науковій літературі поняття інновації в освіті розуміється як *"процес творення, запровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, засобів, педагогічних та управлінських технологій, у результаті яких підвищуються показники (рівні) досягнень структурних компонентів освіти, відбувається перехід системи до якісно інноваційного стану"* [2, с. 338]. Тому не тільки формування готовності майбутнього вчителя музичного мистецтва до застосування у вихованні учнів педагогіки дзвонарства ми розглядаємо як інновацію, а й саму модифікацію навчально-виховної роботи зі студентами шляхом пропозиції системи творчих завдань як своєрідне нововведення.

З метою кращої підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до використання виховного потенціалу дзвонарства в роботі зі школярами нами опитано студентів I–IV курсів (усього 248 чол.) музично-педагогічних факультетів. Запитання анкети були спрямовані на визначення поінформованості студентів у сфері дзвонарства. На запитання *Що, передусім, Ви розказали б школярам про церковні дзвони та дзвоніння?*, лише 29% респондентів зазначають, що хотіли б знати і розказати все, а 37% не знають, про що розповісти, тільки 31% опитаних відповіли – про велику роль дзвонів і їхніх звучань у житті християн, користь від сприйняття музики дзвона, історію його виникнення та лікувальні властивості; 3% про вістивну роль дзвонів, специфіку та діапазон звучання. Водночас, наші спостереження в ході опитувань переконують, що переважну більшість студентів цікавлять наші запитання, отримані відомості про дзвонарську культуру України; так само, як і є бажання в майбутніх педагогів поділитися отриманою інформацією.

Розмірковуючи над поняттям "феномен звучання дзвона", більше половини респондентів (65%) не знають його значення, фізичних основ. 3-

поміж міркувань опитаних є такі, що свідчать про необізнаність з проблемою (14%). Найбільш типовими є відповіді, що дзвоніння віщує про початок богослужіння, пронизує душу. Близькі до розуміння поставленого запитання були тільки 21% студентів, які вважають феноменом звучання дзвона специфічність і неповторність його тембру, багатство обертонів тощо.

Відсутність у студентів достатніх знань про дзвонарську культуру, складових цього феномена приводить до нерозуміння її важливої виховної ролі. Так, відповіді студентів, які стосуються позитивної ролі використання відомостей про нього в роботі зі школярами показали, що 47% не можуть навести жодного прикладу. Однак тільки 44% респондентів відповіли, що така інформація стане корисною у всебічному, гармонійному розвитку учнів, зокрема, допоможе їм краще зрозуміти музику дзвонів, розпізнати їхнє звучання; пережити почуття соборності українців, глибше пізнати їхню духовну культуру, народні традиції та звичаї. На жаль, частина відповідей опитаних (9%) показала поверхове розуміння цієї проблеми, про що свідчать не точні чи не вірні відповіді, а то й їхня відсутність.

Розглядаючи шляхи прилучення школярів до вивчення дзвонарського мистецтва ми запропонували студентам відповідати на запитання *Яку користь принесе використання відомостей про дзвонарство у роботі з підлітками?* половина опитаних навели різні відповіді: такі відомості допоможуть зрозуміти велике значення дзвонів і красу їхньої музики (10%); це старовинна традиція, яку не треба забувати (10%); можливо, хтось захоче займатися цим прекрасним мистецтвом (5%); певний відсоток респондентів (15%) думають, що будь-яка інформація про дзвонарство буде корисною для загального розвитку; частина майбутніх педагогів-музикантів (50%) не знають відповіді на поставлене запитання.

Оскільки народні звичаї, традиції відіграють неабияку роль у вихованні майбутнього покоління, то нами було запропоновано студентам дати відповідь на запитання: *“Які Ви знаєте народні традиції та звичаї, пов’язані із дзвонами й дзвоніннями?”* Більша частина (78%) відповіла, що дзвони використовують на великі свята такі, як Великдень, Різдво, Водохреще, а також під час богослужінь, весіль, похорон тощо. Відсутність таких знань виявилася в 21% опитаних.

Низький рівень поінформованості виявили студенти, коли їм було запропоновано назвати музичні твори, де використано звучання церковних дзвонів або імітуються їхні звучання. Тільки 31% опитаних назвали один-два твори, а 69% – не знають жодного. При цьому незначна кількість опитаних змогла сказати, з якого метою творці музики імітують звучання церковних і світських дзвонів, яку роль вони відіграють у ній.

Розмірковуючи над питанням *“Що саме Ви хотіли б дізнатися про дзвонарське мистецтво?”*, 75% респондентів виявили бажання довідатися про історію дзвонів і все, що з ними пов’язано саме в Україні, ознайомитися з творами композиторів, у яких різними засобами музичної виразності наслідуються дзвоніння, чи використовують у своїх композиціях біла, дзвони й дзвіночки; 15% опитаних хочуть пізнати правила гри дзвонах, вплив їхнього звучання на людину, а також познайомитися з науковцями, які

досліджують дзвонарську культуру, як і де саме її вивчають; ще 10% студентів не дали жодної відповіді. Ніхто не зміг сказати, як звати дослідників, які вивчають дзвони й усе, що з ними пов'язано (кампанологія та кампанологи – від італійського campana – дзвін).

Таким чином, проведене нами діагностування показує, що в студентів низький рівень поінформованості стосовно різних аспектів дзвонарської культури, хоч вона викликає до себе інтерес. Водночас майбутні вчителі мають бажання використовувати її складові у своїй майбутній професійній діяльності, однак вони не обізнані зі специфікою впровадження отриманих відомостей, не знають, як вибудовувати низку виховних ситуацій школярів засобами дзвонарства, спонукання до його пізнання.

Однією із заporук залучення студентів до вивчення складових дзвонарської культури виступає позитивне ставлення до цієї проблеми викладачів музичних факультетів ВНЗ, тому з метою отримання такої інформації ми опитали 20 педагогів. На запитання *“Чи потрібно готувати майбутніх учителів музичного мистецтва до використання дзвонарства в роботі з підлітками?”* 80% респондентів висловили багато корисного стосовно зазначеного питання. Серед найбільш характерних відповідей наведемо такі: *“Дзвонарське мистецтво – це традиції, звичаї нашого народу, а їхнє незнання є ознакою непрофесійності майбутнього вчителя музики”*; *“Дзвонарство належить до сфери духовного виховання – першооснови виховного процесу”*; *“Музика дзвонів надзвичайно старовинна, вона лежить в основі джерел світової музичної культури. Дзвони й дзвоніння потрібно відроджувати, оскільки вони мають свою ще не прочитану семантику, багато мелодичних знаків”*; *“Дзвонарство – елемент музикознавства, тому необхідно мати відповідні знання, щоб використовувати відомості про дзвони й дзвоніння в підготовці майбутніх учителів музики”*; *“Дзвонарське мистецтво – це невід’ємна частина сакральної культури України, воно є елементом обрядових традицій народу, своєрідним оберегом духовності, це повинні дуже добре усвідомити майбутні учителі музики”* та ін.

Відповідаючи на запитання *“Як викликати в студентів бажання вивчати дзвонарство?”* викладачі ВНЗ висловили низку слушних порад (виберемо найбільш істотні): *“Варто залучати студентів до культурно-масових заходів – вертепів, участі у церковних хорах, підбирати музичні твори для сприймання, де б звучали дзвони”* (5%); *“Інтерес до вивчення дзвонів викличе розповідь про їхню історію, дослідження щодо їхнього позитивного впливу на фізичне та духовне здоров'я людини”*; *“Як складова духовного розвитку особистості виховання засобами дзвонарського мистецтва мало б входити до предметів “Педагогіка”, “Методика виховної роботи”, “Методика музичного виховання”, зокрема, як важливий засіб профілактики захворювань дитини, лікувальний засіб, що здатний очищувати енергетичне поле, ауру”* (10%). Основна частина респондентів (85%) пропонують провести екскурсії до дзвіниць, дати можливість студентам почути майстерне дзвоніння, пояснити їх уставне значення, зокрема запропонувати студентам записати звучання дзвонів за місцем свого проживання, розпитати дзвонаря про те, як він став

церковним музикантом тощо.

Відповідаючи на наступне питання “Якими шляхами варто, на Ваш погляд, готувати майбутніх учителів музичного мистецтва до використання дзонарського мистецтва в роботі з підлітками?”, 70% опитаних вважають за потрібне ввести спецкурс “Педагогіка дзонарства”, факультативи тощо; 30% – пропонують проводити екскурсії, бесіди з дзонарями, а також відвідати фестиваль дзонарського мистецтва у місті Луцьку тощо.

З метою усунення зазначених проблем у нашому досвіді роботи з майбутніми педагогами-музикантами вносяться зміни в усі складові навчально-виховного процесу. Передусім, серед нововведень у змісті підготовки майбутніх учителів музики є відомості, які допомагають студентам усвідомити, що церковні дзонання – важлива складова в синтезі храмових мистецтв, підґрунтя української культури, що мало вплив на мораль, звичаї й залишило глибокий слід у фольклорі, сприяло розвитку церковного співу, зокрема було не тільки основою розвою його багатоголосся, а й допомагало формуванню так званої національної школи звуку. Водночас переконуємо студентів у тому, що дзонання – такий же важливий і художньо своєрідний вид національного культурного спадку, як і церковне співоче мистецтво, іконопис, архітектура, народні ремесла. Церковні та світські дзонання мають свою історію, стильові основи, функціональність. Дзонарське мистецтво й усе, що з ним пов'язане, досліджує така нова галузь науки, як кампанологія. У змістовій складовій процесу формування готовності майбутніх учителів до використання музики дзонанів як засобу виховання має особливе значення вивчення ними побутування дзонанів і дзонарського мистецтва на Кременеччині – малій Батьківщині наших студентів. Ознайомлюємо їх із типовими затрудненнями педагогів-музикантів стосовно використання педагогіки дзонарства, пропонуємо розробляти орієнтовні проекти застосування його потенціалу в роботі зі школярами. Це розглядається нами як урахування вимог особистісно-орієнтованого виховання, його мотивація.

Водночас вносимо зміни в операційно-діяльнісний компонент педагогічного процесу. Студентам пропонуються завдання щодо збирання музичного, історичного й етнографічного матеріалу. Наприклад, одним із завдань для наших вихованців є прохання відзначити під час богослуження ті його місця, де використовуються дзонання, зафіксувати їх за допомогою звукозаписуючих пристроїв (мобільний телефон, цифровий фотоапарат тощо); потім ці звучання розшифрувати на папері. Наступна група завдань спрямована на пізнання не тільки загалом історії бил, дзонанів, а й їхнє побутування в конкретному храмі за місцем проживання чи навчання. Окрема група завдань, що пропонуються студентам, спрямована на збирання етнографічного матеріалу (народних звичаїв, традицій, прислів'їв, приказок, пісень, загадок тощо).

Важливими формами роботи щодо плекання шанобливого ставлення школярів до дзонарського мистецтва, як показує вивчений нами досвід роботи педагогів, є бесіди, диспути, екскурсії, години класного керівника. З метою кращого ознайомлення студентів з історією

запровадження в Русі-Україні церковних і світських дзвонів, формування в майбутніх учителів умінь наводити приклади з літописів, спогадів іноземців – мандрівників теренами України, прозаїків і поетів про їхні враження від почутих дзвонів тощо, пропонуються завдання віднайти в літописах, інших писемних джерелах згадки про дзвоніння, а на основі зібраних експедиційно-польових матеріалів підготувати невелике інформаційне повідомлення чи виступ на занятті. Майбутній педагог-музикант мав би також знати й уміти пояснити значення уставних дзвонів (благівіст, дводзвін, тридзвін, передзвін, перебирання і т.п.), тому на годинах куратора пропонується для сприйняття студентами різних видів гри на дзвонах прослухати аудіозаписи з подальшим визначенням їхнього змісту. Корисним є перегляд майбутніми педагогами-музикантами відеозаписів із фестивалів дзвонарського та карильйонного мистецтва, документальних і художніх фільмів на цю тематику.

Особливо переконливо діє на студентів під час організованих екскурсій спостереження майбутніх учителів музики за паломниками, які зі співом духовних пісень піднімаються на дзвіницю, приміром, Почаївської Лаври, намагаються після цього прив'язати хусточку до дзвонного шнура, доторкнутися рукою до дзвона, що звучить. Після екскурсії студентам пропонується розробити модель її проведення з учнями-підлітками. Під час епідемій різних хвороб у засобах масової інформації часто йдеться про лікувальну силу дзвонів. Користуючись моментом особливого інтересу до цього, студентам пропонується творче завдання стосовно пошуку таких відомостей у джерелах інформації та підготовці, на основі зібраного матеріалу, бесіди для школярів підліткового віку про оздоровчий вплив музики дзвонів, дзвінків.

З урахуванням досвіду позакласної та позашкільної роботи відносно оздоровлення учнівської молоді засобами дзвонарського мистецтва нині стоїть завдання підготовки майбутнього вчителя музики до проведення різних організаційних форм виховання. Ми вчимо студентів під час педагогічної практики створювати низку психолого-педагогічних ситуацій проблемного характеру. Наприклад, з цією метою серед майбутніх студентів-практикантів проводиться анкетування: 1. Назвіть, будь ласка, основні чинники, що впливають на тривалість життя кожного з нас. 2. Поясніть, що таке духовне здоров'я людини 3. Які Ви знаєте українські традиції, що носять оздоровчий характер 4. Пригадайте, будь ласка, українські народні прислів'я, що мають оздоровчий характер 5. Які Ви знаєте прислів'я про церковні дзвони, дзвоніння та дзвіниці 6. Згадайте, будь ласка, народні приказки, які спонукають Вас зміцнювати своє духовне здоров'я, зокрема засобом сприймання дзвонів.

Обговорення результатів анкетування ми розглядаємо як ще одну виховну ситуацію, яку майбутні вчителі музики зможуть створити у своїй професійній діяльності з підлітками. Саме такі форми роботи забезпечують передумови формування організаторських умінь у майбутніх учителів музичного мистецтва, стимулюють їхній інтерес до вивчення дзвонарства України.

Висновки. Отже, нинішні проблеми в роботі зі школярами

підліткового віку потребують від педагогів творчості, використання різних засобів, їх умілого поєднання, тобто інноваційного підходу. Запропоновано як інновацію в змісті підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва привернення їхньої уваги до дзвонарської культури, її складових, зокрема, залучення майбутніх педагогів-музикантів до відповідної діяльності шляхом виконання ними творчих завдань. Перспективу подальшого наукового пошуку вбачаємо в підготовці студентів до моделювання низки навчально-виховних ситуацій у процесі організації сприймання підлітками на уроках тієї музики, де використовуються імітація звучання дзвонів, дзвінків, бубонців, згадуються дзвіниці – пленерні музичні споруди, звичаєні вертикальні домінанти українського довкілля.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бузова О. Поліхудожній потенціал вивчення дзвонарського мистецтва України в контексті системи музичної підготовки майбутнього вчителя музики. [Електронний ресурс] / О. Бузова / Режим доступу: www.bdpu.org/scientific_publications/pedagogics_4_2005/21 -93к.
2. Ващенко Л. М. Інновації в освіті // Енциклопедія освіти / Академія педагогічних наук України; гол. ред. В. Кремень. – К. : Юріком, 2008. – С. 338 – 340.
3. Історія української школи і педагогіки / [хрестоматія / упоряд. : О. Любар]. – К. : Знання, 2003. – 766 с.
4. Кіндратюк Б. Д. Дзвонарська культура України : [монографія] / Богдан Дмитрович Кіндратюк – Івано-Франківськ, – 2012. – 898 с. + CD.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2016